

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБИГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 343.98

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-1-227

Володимир Андрійович Журавель

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

ЗАКОНОМІРНОСТІ, ЯКІ ВИВЧАЄ КРИМІНАЛІСТИКА

Анотація. Сучасний етап розвитку криміналістики характеризується активним формуванням її загальної теорії, визначенням об'єктно-предметної сфери дослідження цієї галузі знань. Актуальність досліджуваної в статті проблематики обумовлена необхідністю розробки сучасної наукової концепції предмета науки криміналістики, виокремлення кола закономірностей, що вивчаються. Метою дослідження є аналіз сучасних наукових підходів до розуміння закономірностей як складових елементів предмета дослідження науки криміналістики. Задля досягнення цієї мети були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, як діалектичний, історичний, формально-логічний, системно-структурний, правового прогнозування, системного і семантичного аналізу. Зазначено, що сучасний стан криміналістики характеризується наявністю і співіснуванням низки концепцій, орієнтованих на вивчення її предмета, до числа яких можна віднести традиційно-прагматичну, теоретико-доказову, інформаційно-пізнвальну та слідознавчу. Констатовано, що наведені концепції перебувають в загальній сукупності об'єктивованого знання про криміналістику, доповнюють одна одну і створюють реальні передумови для перспективного розроблення єдиної та цілісної методологічної бази. Наголошено, що концепція визначення предмета криміналістики крізь коло закономірностей, які вивчаються на теперішній час є домінуючою в теорії криміналістики. З огляду на вказане, запропоновано предмет криміналістики розглядати як систему взаємопов'язаних закономірностей трьох рівнів: закономірності механізму кримінального правопорушення; закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення та його відображення у відповідних джерелах інформації; закономірності одержання, дослідження, оцінки та використання інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки в доказуванні. Доведено, що розширення об'єктно-предметної сфери криміналістики на сьогодні є не доцільним, а намагання «розмити» предмет криміналістики – безперспективними та хибними, такими що породжують зайві дискусії і відвертають увагу вчених від інтелектуального забезпечення реалізації основної мети і завдань науки криміналістики. Зроблено висновок, що криміналістику можна визначати як цілісну систему наукових знань, що описують і пояснюють закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про нього, а також одержання, дослідження, оцінку та використання цієї інформації за допомогою розроблених на основі аналізу зазначених закономірностей засобів, прийомів,

методів і рекомендацій здійснення пошуково-пізнавальної діяльності уповноважених суб'єктів щодо доказування у кримінальному провадженні.

Ключові слова: об'єкт, суб'єкт, закономірності, механізм, спосіб, знаряддя, засоби, сліди злочину, злочинна діяльність.

Volodymyr A. Zhuravel

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

REGULARITIES OF CRIMINALISTICS

Abstract. *The present stage of the development of criminalistics is characterized by an active formation of its general theory, defining the objective-subjective ground of research of this field of knowledge. The relevance of the problem that is being studied in the article is due to the necessity of elaboration the current scientific conception of the subject of criminalistics, distinguishing the range of regularity that is being studied. The purpose of the investigation is the analysis of modern scientific approaches to the understanding of regularities as constituent elements of the subject of criminalistics research. For achieving this goal, such general scientific and special research methods as dialectical, historical, formal-logical, systemic-structural, legal forecasting, systemic and semantic analysis were used. It is noted that the current state of criminalistics is characterized by the presence and co-existence of a number of concepts focused on the study of its subject, which include traditional-pragmatic, theoretical-evidential, informational-cognitive and forensic. It is established that the given concepts are a part of the general body of objectified knowledge about criminalistics, they complement each other and create real prerequisites for the prospective development of a single and integral methodological base. It is emphasized that the concept of defining the subject of criminalistics through the circle of regularities that are currently being studied is dominant in the theory of criminalistics. In view of the above, it is proposed to observe the subject of the criminalistics as a system of interrelated regularities of three levels: regularities of the crime mechanism; regularities of occurrence of information about the mechanism of crime and its representation in appropriate sources of information; regularities of reception, researching, qualifying and using information about the mechanism of the crime and its consequences in proving. It has been proven that the expansion of the object-subject field of criminalistics today is not expedient, and attempts to «blur» the subject of the criminalistics has no prospects and are false, that they generate unnecessary discussions and divert the attention of scientists from the intellectual implementation of the main goal and tasks of the criminalistics. It is concluded that criminalistics can be defined as a complete system of scientific knowledge that describes and explains the regularities of the crime mechanism, occurrence of information about it, as well as obtaining, researching, evaluating and using this information with the help of means, techniques, and methods developed on the basis of the analysis of the specified regularities and recommendations for the implementation of investigative and cognitive activities of authorized subjects regarding proving in criminal proceeding.*

Key words: *object, subject, regularities, mechanism, method, tools, means, traces of a crime, criminal activity.*

ВСТУП

Сучасний стан криміналістики характеризується наявністю і співіснуванням низки концепцій, орієнтованих на вивчення її предмета. До їх числа можна віднести такі:

а) традиційно-прагматична концепція, відповідно до якої криміналістика визначається як наука про прийоми, способи та методи розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень;

б) теоретико-доказова концепція як наслідок інтенсивного розвитку теоретичних та методологічних основ криміналістики, що дозволило розглядати предмет цієї галузі знань крізь призму закономірностей, які вона вивчає;

в) інформаційно-пізнавальна концепція, яка становить узагальнення і подальше вдосконалення теоретико-доказової концепції;

г) слідознавча концепція, згідно з якою криміналістика вивчає сліди (ідеальні та матеріально-фіксовані), механізм їх утворення, виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання [1, с. 30].

Наведені концепції, перебуваючи в загальній сукупності об'єктивованого знання про криміналістику, доповнюють одна одну і створюють реальні передумови для перспективного розроблення єдиної та цілісної методологічної бази. Остання, безумовно, не може вважатися самоціллю, а є завданням, підкореним інтересам розвитку криміналістичної науки. На даний момент численність концепцій свідчить не тільки про відносну «юність» самої науки криміналістики, а й про можливість різних підходів до визначення її предмета, що відображають складну діалектику розвитку як самої науки криміналістики, так і об'єкта її пізнання.

Слід зазначити, що концепція визначення предмета криміналістики крізь коло закономірностей, які вивчаються (чи повинні вивчатися) цією наукою безпосередньо і цілеспрямовано із чітким розумінням цілей та кута зору такого вивчення [2, с. 7,8], на теперішній час є домінуючою в теорії криміналістики [3, с. 45, 46]. При цьому варіативність визначень проглядається головним чином щодо розуміння «закономірності». Так, на думку М. О. Селіванова, криміналістика це наука про «закономірності виникнення судових доказів» [4, с. 104], В. Я. Колдіна і М. П. Яблокова – про «закономірності злочинної поведінки» [5, с. 7], тоді як А. Ф. Волобуєв переконаний, що криміналістика вивчає «закономірності механізму вчинення злочинів, закономірності збирання доказів» [6, с. 19]. У свою чергу Н. І. Клименко визначає криміналістику як науку про «закономірності криміналістичного пізнання» [7, с. 13]. У розумінні В. Є. Коноухова і В. Ю. Шепітька криміналістика – це наука про «закономірності злочинної діяльності» [8, с. 18; 9, с. 6].

Вагомий внесок у визначення предмета науки криміналістики, з'ясування кола закономірностей, які вона вивчає здійснили такі науковці, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, Т. С. Волчецька, В. Г. Гончаренко, О. О. Ейсман, О. О. Екс-

архопуло, Г. О. Зорін, В. В. Клочков, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, В. Є. Корноухов, О. М. Коршунова, Ю. І. Краснобаєв, І. Ф. Крилов, І. М. Лузгін, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, О. Б. Серова, М. О. Селіванов, О. В. Челишева, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. При цьому намагання науковців більш чи менш чітко визначити предмет дослідження криміналістики, окреслити коло закономірностей, які вона вивчає свідчить про ступінь розвитку цієї науки і про те, що вона вже досягла певного рівня зрілості. Разом з тим дотепер не розв'язаною залишається ціла низка питань із зазначеної проблематики, а висловлені науковцями-криміналістами судження стосовно предмета цієї галузі знань, кола закономірностей, що становлять його основу є різноманітними і неузгодженими, що негативно впливає на її розвиток і формування належної методологічної бази. Зазначене зайвий раз пересвідчує про необхідність подальшого самостійного дослідження проблем, що постають у цій сфері.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Означена проблематика стосується наукознавчих проблем загальної теорії криміналістики пов'язаних із визначенням її об'єктно-предметної сфери, окресленням меж наукового пошуку в цій царині знань, формуванням концептуальних підходів до побудови окремого вчення про предмет криміналістики, виокремлення кола закономірностей, що вивчаються.

Базовими матеріалами, що стали відправними для підготовки цієї статті, виступають монографічні дослідження Р. С. Белкіна [10, 11], М. В. Даньшина [12], Г. О. Зоріна [13], Г. А. Матусовського [14], В. В. Юсупова [15]. При цьому змушені констатувати, що, на превеликий жаль, у вітчизняній криміналістичній науці бракує досліджень вищезазначених проблем.

Задля розв'язання окреслених проблем у роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, звернення до діалектичного та історичного методів пізнання дозволило дослідити еволюцію наукових поглядів на предмет криміналістики, визначити основні напрямки наукового пошуку в цій галузі знань, виокремити чинники, що детермінують цей процес. Метод семантичного аналізу застосовано для з'ясування змісту поняття «закономірності», їх рівнів, характерних ознак, сфери реалізації. Порівняльний метод надав можливість піддати аналізу запропоновані останнім часом в криміналістичній літературі підходи до визначення об'єктно-предметної сфери дослідження цієї науки, можливості створення окремих учень про об'єкт і предмет криміналістики, з'ясування функцій цих наукових категорій, виокремлення ознак щодо їх розмежування, доцільності розширення напрямів наукового пошуку, аналізу чинників, що впливають на розвиток наукового знання.

Використання формально-логічного та системно-структурного методів дозволило дійти висновку, що закономірності, які входять до предмету дослідження криміналістики, являють собою складну, багаторівневу, динамічну систему,

що включає: закономірності механізму кримінального правопорушення; закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення та його відображення у відповідних джерелах інформації; закономірності одержання, дослідження, оцінки та використання інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки в доказуванні.

Метод системного аналізу забезпечив проведення узагальнення накопичених теоретичних знань щодо розуміння поняття «закономірності» в контексті дослідження предмета криміналістики. Метод правового прогнозування надав можливість виокремити ймовірні напрями подальшого розвитку наукових поглядів щодо виокремлення закономірностей, які входять до предмету дослідження і включені у наукове пізнання криміналістики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Ідея розглядати криміналістику як науку про закономірності виникнення, збирання, оцінки та використання доказів і заснованих на пізнанні цих закономірностей засобах і методах судового дослідження та попередження кримінальних правопорушень належить Р. С. Белкіну і Ю. І. Краснобаєву [16, с. 90–94]. Так, Ю. І. Краснобаєв вважав предметом криміналістики «закономірності формування та функціонування способу підготовки, уточнення й приховування злочину, виникнення слідів злочинної діяльності, судового дослідження та закономірності її розвитку як науки» [17, с. 26]. Р. С. Белкін в останніх працях криміналістику розглядав як науку «про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних методах і засобах судового дослідження та відвернення злочинів» [18, с. 42].

Пропонування розглядати предмет криміналістики крізь призму закономірностей об'єктивної дійсності, що вивчає ця наука викликало жваву дискусію в середовищі науковців. Поряд з прибічниками, які вбачали в цій інтерпретації інноваційний підхід до визначення криміналістики, з'явилися й опоненти, які наводили протилежні аргументи. Зокрема, А. І. Вінберг вважав, що закономірності об'єктивної дійсності, що вивчаються криміналістикою, входять до змісту цієї науки, а не до визначення її предмета, оскільки в такому випадку відбувається змішування поняття предмета науки і її змісту. Крім того, закономірності виникнення доказів стосуються й змісту науки кримінального процесу, і тому не можуть бути включені тільки до предмету криміналістики [19, с. 10]. На ці заперечення Р. С. Белкін відповів у оригінальний спосіб: «Чи можна у визначенні предмета криміналістики не згадувати про закономірності об'єктивної дійсності? Думається, що на це питання необхідно відповісти негативно» [18, с. 93]. «Існування конкретної науки як самостійної галузі знань, – зазначав Р. С. Белкін, – виправдано лише в тому випадку, якщо предметом її вивчення є ті або інші об'єктивні

закономірності дійсності. Вказівка та ці закономірності як на предмет пізнання і складає суттєву частину визначення предмета будь-якої науки. Тому вважаємо, що визначення предмета криміналістики передусім має включати вказівку на вивчення цієї наукою об'єктивних закономірностей дійсності» [18, с. 82,83].

Погоджуючись в цілому, що криміналістика вивчає певне коло закономірностей об'єктивної дійсності, науковці по-різному визначають структуру предмета пізнання цієї галузі знань. Так, Р. С. Белкін складовими предмета криміналістики вважав три групи закономірностей. До першої групи він відніс закономірності, що виникають у процесі вчинення злочину і є передумовами утворення слідів: 1) повторюваність, тобто за наявності одних ознак і тих самих причин настають однакові наслідки; 2) зв'язок між дією та результатом; 3) закономірне зникнення слідів-відображень. Друга група закономірностей містить три групи зв'язків: 1) зв'язок між способом дії та слідами злочину; 2) зв'язок способу вчинення злочину з особою злочинця; 3) залежність способу від конкретних обставин. Третя група – це закономірності виникнення та перебігу явищ, пов'язаних зі злочинном. Вони характеризуються суб'єктивними діями учасників злочину, насамперед злочинця, потерпілого, свідків. До них належать такі дії суб'єктів: 1) прихованість підготовки та вибору засобів учинення злочину; 2) рекогносцировка місця вчинення злочину – підготовча діяльність злочинця, яку, звісно, здійснюють потай; 3) раптовий від'їзд, зміна зовнішності, зміна місця мешкання, роботи; 4) нестандартна поведінка [18, с. 33–41].

На переконання А. М. Кустова, у предметі криміналістики співіснують три складові: 1) закономірності механізму злочину; 2) закономірності виникнення (утворення) інформації про злочину подію і її учасників; 3) закономірності діяльності правоохоронних органів з виявлення, розкриття та розслідування злочинної події [20, с. 169].

С. В. Лаврухів узагалі виділяє десять закономірностей, що вивчає криміналістика: 1) криміналістичні аспекти елементів системи «поведінка злочинця»; 2) події, процеси та явища, супутні злочину; 3) поведінка жертви в момент учинення злочину; 4) природне і соціальне середовище злочину; 5) процес та закономірності розвитку розслідуваної події; 6) процес і закономірності взаємного відображення події, яку розслідують, і навколишнього середовища; 7) закономірності детермінації середовищем механізму розслідуваної події; 8) процес і закономірності зміни слідів події у навколишньому середовищі; 9) процес та закономірності застосування засобів, прийомів і методів криміналістики під час виявлення, розкриття й попередження злочинів; 10) процес та закономірності збирання, дослідження, оцінки й використання інформації про подію, яку розслідують, у доказуванні юридично значущих обставин у кримінальній справі [21, с. 4].

В. В. Юсупов наголошує, що структура предмета криміналістики є складною та багаторівневою. Вона охоплює вивчення двох загальних складових: закономірностей злочинної діяльності та діяльності з розкриття, розслідування, запобіган-

ня злочинам та їх судового розгляду. Закономірності злочинної діяльності відтворюють взаємозв'язок і взаємозалежність між такими її структурними елементами, як мета, об'єкт, суб'єкт, засоби, результат, механізм, що виражені в навколишньому середовищі у вигляді матеріальних та ідеальних слідів. Діяльність із розкриття, розслідування, запобігання злочинам та їх судового розгляду обумовлена механізмом слідоутворення в процесі вчинення злочинів, закономірностями пізнання цих процесів і збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації [15, с. 221].

Отже, результати аналізу викладених в літературі точок зору дають підстави розглядати в найбільш загальному вигляді предмет криміналістики як систему взаємопов'язаних закономірностей трьох наступних рівнів: 1) *закономірності механізму кримінального правопорушення*; 2) *закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення та його відображення у відповідних джерелах інформації*; 3) *закономірності одержання, дослідження, оцінки та використання інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки в доказуванні*.

До першого рівня необхідно віднести закономірності формування та існування окремих складових механізму кримінального правопорушення, а також закономірності виникнення та існування зв'язків між ними. Другий рівень розкриває закономірності механізму слідоутворення, тобто де, коли, за яких обставин, унаслідок яких дій або процесів виникають сліди кримінального правопорушення (матеріальні й ідеальні), протягом якого часу зберігаються, завдяки яким обставинам і як змінюються (зникають). При цьому, необхідно враховувати, що закономірності механізму кримінального правопорушення носять внутрішньоструктурний, тоді як закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення – зовнішньоструктурний характер. Ці закономірності відображають ті зв'язки і відносини, які поєднують механізм кримінального правопорушення (різні його елементи) з навколишнім середовищем. Якщо внутрішньоструктурні закономірності визначають передусім процес формування елементів механізму кримінального правопорушення, то зовнішньоструктурні детермінують ті зв'язки і відношення, які виникають між механізмом кримінального правопорушення та оточуючою обстановкою, саме вони обумовлюють особливості процесу виникнення інформації про кримінальне правопорушення [22, с. 31, 32]. Тому пропозиції розглядати ці дві групи закономірностей як єдиний елемент предмета криміналістики видаються спірними [23, с. 57]. Щодо третього рівня, то йдеться про закономірності пошуку і виявлення носіїв криміналістично значущої інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки, вилучення джерел цієї інформації і фіксація самої інформації згідно з чинним процесуальним законодавством, дослідження джерел і самої цієї інформації, відтворення механізму розслідуваної кримінальної події через її модель тощо.

До закономірностей механізму кримінального правопорушення можна віднести:

а) зв'язки і залежності між особою злочинця та його поведінкою. Поведінка злочинця, як і будь-якого індивіда, становить собою єдність його внутрішнього і зовнішнього аспектів. Криміналістика основну увагу приділяє останньому, бо характер дій злочинця, сліди, залишені на місці події, дійсно полегшують збирання і оцінку доказової інформації, висунення версій щодо особи винного. Разом з тим опис криміналістичної характеристики кримінальної події без урахування її психологічних механізмів як свідомо-вольових регуляторів, що визначають вибір особою об'єкта посягання, способу, обстановки та інших обставин його вчинення, не можна визнати достатньо повним. Так, правильне встановлення мотиву дає змогу визначити коло зацікавлених у вчиненні кримінального правопорушення осіб, поміж яких слід шукати злочинця (виходячи із принципу «кому це вигідно»). У всіх випадках спосіб учинення кримінального правопорушення має бути проаналізований з позиції його зв'язку з мотивом (та метою) вчинення кримінального правопорушення. При цьому в окремих випадках проявляються залежності: від даних про кримінально карану подію (та її слідів) – до встановлення мотиву її вчинення, а від мотиву – до виявлення особи підозрюваного. На жаль, слід зазначити, що названі залежності ще не знаходять належного емпіричного підтвердження, що негативно відбивається на змісті методик розслідування окремих видів злочинів. У зв'язку з цим заслуговують на увагу і підтримку пропозиції щодо включення даної проблематики до сфери криміналістичних досліджень [24, с. 52–60].

Отже, у своїй сукупності дії з учинення кримінального правопорушення, поведінка винного до і після реалізації злочинного наміру утворюють криміналістично значущу систему, функціонування якої проявляється у певних, об'єктивно пов'язаних між собою реальних подіях, явищах, фактах. Елементи цієї системи виникають і приводяться у дію з волі винного. Водночас збуджувальні мотиви діяльності винної особи детерміновані певними чинниками, які, відбиваючись у свідомості суб'єкта, визначають характер його поведінки до, під час і після посягання, місце, час, спосіб, засоби досягнення своєї мети;

б) зв'язки і залежності між поведінкою злочинця та особою жертви (потерпілого) (криміналістична віктимологія). Віктимологічний підхід у розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що вихідною точкою для збирання інформації про особу, яка може вчинити кримінальне правопорушення, є особа і поведінка жертви (потерпілого). Криміналістична віктимологія, як окрема криміналістична теорія, виходить із того, що жертва (потерпілий) – це не тільки відображуючий об'єкт, що несе на собі й у собі сліди реалізації злочинного наміру, а й об'єкт відображувальний, тобто той, що вносить певні зміни в навколишню обстановку і своїми діями утворює доказову інформацію. Така інформація має певне значення не тільки для попередження кримінальних правопору-

шень, а й для правильної побудови методики їх виявлення та розслідування, оскільки лише точне відтворення обстановки і обставин події, поведінки злочинця і жертви (потерпілого), характеру їх взаємостосунків сприяє швидкому виявленню, затриманню та викриттю винного [25, с. 25, 26; 26, с. 21];

в) *зв'язки і залежності характеру злочинної діяльності та її елементів від умов, у яких перебуває винний*. Певним цілям діяльності винних відповідають певні об'єкти посягання, певним об'єктам – певні способи кримінального правопорушення і т.ін. Так, при викраденні людини місце кримінального правопорушення включає в себе не лише місце, де було викрадено людину, а й усі ті місця, де її в подальшому утримували, і де здійснювалася передача викупу. У зв'язку з цим дана закономірність дає змогу міркувати про можливість чи неможливість учинення кримінального правопорушення певним способом, у певному місці та в певний час, полегшує побудову моделі кримінально караного діяння, створює передумови для прогнозування нових способів готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень злочинців, дає змогу пізнати невідомі елементи системи через відомі;

г) *зв'язки і залежності між особою злочинця та обраним ним способом кримінального правопорушення (включаючи обрані знаряддя та засоби)*. Для впливу на об'єкт і досягнення своєї мети суб'єкт кримінального правопорушення використовує різноманітні прийоми, засоби, знаряддя. При цьому, як правило, дії винного реалізуються не хаотично, а цілеспрямовано, під контролем його свідомості. Інколи вони можуть проявлятися напівавтоматично, базуючись на сформованих у особи навичках і звичках. Обрання способу дій, засобів, знарядь залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників: особистісних властивостей винного (стать, вік, судимість, наявність або відсутність злочинного досвіду), об'єкта посягання (віктимність жертви, відсутність охорони майна), мотивів, місця, часу, обстановки, в якій здійснюється посягання [27]. Спосіб кримінального правопорушення як складна модель включає в себе такі елементи: готування (створення сприятливих умов, підшукування співучасників, виготовлення знарядь кримінального правопорушення, спостереження за об'єктом посягання тощо), вчинення (спричинення ушкоджень, смерті, проникнення до приміщення, порушення правил дорожнього руху, недотримання технологічного процесу на виробництві тощо), приховування (знищення, фальсифікація слідів, утворення різного роду інсценувань, розчленування жертви, підпал об'єкта посягання, підкуп або залякування потерпілого, свідків, підготовка неправдивого алібі, тиск на співробітників правоохоронного органу тощо). Реалізуються способи за рахунок здійснення серії операцій, прийомів, які під час вимагають від суб'єкта наявності у нього спеціальних знань, вмінь, організаторських здібностей. Повторюваність способів учинення кримінальних правопорушень пов'язана з повторюваністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, що їх визначають. Узагальнення слідчої практики дозволяє виокремити типові способи вчинення певних видів кримінальних правопорушень [28, с. 53–74];

д) зв'язки і залежності між обраним суб'єктом способом кримінального правопорушення та слідами його застосування. Кожне кримінально каране діяння, без відносно того, хто, коли, де, як, з яким мотивом його вчинив, неминуче знаходить вияв у навколишньому середовищі у формі конкретних слідів, які в подальшому можуть стати доказами у кримінальному провадженні. При цьому відображується як сама система кримінального правопорушення, її елементи і зв'язки, так і всі пов'язані з нею дії та вчинки винної особи, жертви (потерпілого), інших осіб, які передували кримінальному правопорушенню, супроводжували його і слідували за ним. Практичне застосування способів і знарядь обумовлене об'єктивними і суб'єктивними чинниками, й передусім обстановкою та об'єктом посягання, тому для слідів, як результату відображувального процесу, характерною ознакою є повторюваність слідоутворення, тобто характер виникнення і локалізація самих слідів кримінального правопорушення. Тому існує зв'язок між способом учинення кримінальних правопорушень і слідами застосування цього способу (закономірність виникнення слідів). Як зазначає В. Ю. Шепітько, «у процесі злочинного діяння використання злочинцем певного способу його вчинення означає залишення характерного (типового) комплексу слідів (специфічного відображення того, що сталося)» [29, с. 770, 771]. Такого роду закономірності надають можливість на підставі виявлених слідів шляхом моделювання відтворити спосіб учинення кримінального правопорушення і навпаки, знаючи можливі типові способи вчинення тих чи інших кримінально караних діянь, можливо передбачити можливі місця (локалізацію) знаходження слідів їх відображень;

е) зв'язки і залежності між особою злочинця та обраним ним предметом посягання. Предмет злочинного посягання – це речі матеріального світу, на заволодіння, знищення, погіршення стану, спричинення шкоди яким спрямований злочинний умисел. Оскільки предметом злочинного посягання виступає лише певна річ, то предмет завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину. У тих випадках, коли предмет злочинного посягання названий безпосередньо в самому законі, він розглядається як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення [30, с. 643, 644]. Між предметом злочинного посягання та іншими елементами механізму кримінального правопорушення існують певні кореляційні зв'язки, зокрема із способом та особою злочинця. Так, у механізмі розкрадання можна виокремлювати дві форми зв'язків між особою розкрадача і предметом злочинного посягання: 1) безпосередня (комірник – матеріальні цінності; касир – грошові кошти); 2) опосередкована (директор – грошові кошти). Встановлення предмета злочинного посягання дозволяє у межах конкретного провадження висувати робочі версії щодо особи злочинця;

є) зв'язки і залежності між співучасниками або учасниками злочинних угруповань. У статі 28 Кримінального кодексу України передбачені такі форми співучасті: 1) учинення злочину групою осіб; 2) учинення злочину групою осіб за попередньою змовою; 3) учинення злочину організованою групою; 4) учинення

злочину злочинною організацією. Зазначені форми співучасті виділено залежно від стійкості суб'єктивних зв'язків (суб'єктивних ознак) між учасниками злочинних груп [31, с. 95]. Так, перша форма співучасті передбачає, що в злочинному діянні беруть участь два і більше виконавців без попередньої змови між собою, тоді як у другій формі вже йдеться про обов'язковість попередньої змови, тобто діяти спільно і цієї домовленості має бути досягнуто ще до початку реалізації злочинного задуму. Найбільш небезпечними є організовані групи та злочинні організації. Для цих груп характерними є стійкість, зорганізованість, рольова диференціація, ієрархічність, наявність керівних органів та ін. Завдяки розвинутій функціональній структурі ці групи можуть використовувати складні способи злочинів, пов'язані з тривалою підготовкою, застосуванням різноманітних технічних засобів, транспорту, витончених хитрощів при приховуванні слідів злочину та результатів злочинної діяльності.

Закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення та його відображення у відповідних джерелах інформації (механізм слідоутворення) включають:

а) *закономірності відображувальності, повторюваності та усталеності елементів злочинної діяльності (поведінки) в матеріальному світі.* Дія даних закономірностей визначає структурну спільність злочинної діяльності, повторюваність та сталість форм відображення її елементів у навколишній обстановці, є об'єктивною для побудови типових моделей кримінального правопорушення і програмування розслідування, допомагає діагностувати той чи інший вид кримінального правопорушення, полегшує здійснення конструктивної функції методики розслідування, криміналістичної тактики та техніки, дає змогу слідчому прогнозувати невідомі елементи системи злочинної діяльності. Дійсно, елементи системи кримінального правопорушення пов'язані між собою таким чином, що певним цілям діяльності винного відповідають певні об'єкти реального світу, а цим об'єктам — певні способи посягання тощо. Ці елементи системи відображуються не лише в обстановці, а й один в одному, що дає можливість невідомі елементи системи пізнати через відомі. Так, відомості про предмет і спосіб розкрадання надає підстави зробити висновок про учасників розкрадання, роль кожного з них, а з відомостей про розмір посягання можна міркувати про види і джерела розкрадання;

б) *зв'язки і залежності між рівнем сприйняття обставин злочинної події злочинцем, очевидцем, жертвою та характером наданих показань.* Процес формування показань — сприйняття, запам'ятовування та відтворення — зазнає впливу різних суб'єктивних (пороги відчуття, аперцепція, спрямованість уваги, темперамент, емоційний стан, типи пам'яті, інтелект тощо) та об'єктивних (зовнішні умови та обставини сприйняття, особливості об'єкта, що спостерігається, тощо) чинників. Так, відображення у пам'яті людини (ідеальні сліди [32]) з часом поступово стираються, тобто відбувається процес забування раніше сприйнятого

і зафіксованого. Знання закономірностей процесу формування показань (ідеальних слідів) дає можливість при аналізі конкретної слідчої та судової ситуації, процесу розслідування чи судового розгляду виявити типові помилки, проводити розмежування між добросовісною помилкою та умисним повідомленням неправдивої інформації [33; 34].

Закономірності одержання, дослідження, оцінки та використання інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки в доказуванні:

а) *зв'язки і залежності між змістом і обсягом доказової інформації та наявними криміналістичними засобами і методами виявлення, фіксації, вилучення та зберігання джерел цієї інформації.* Головною службовою функцією криміналістики є розроблення сучасних технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо розкриття, розслідування та попередження злочинних проявів. Розробка нових та вдосконалення існуючих криміналістичних засобів, прийомів, методів та рекомендацій може продуктивно здійснюватися тільки на базі глибоких теоретичних розробок з використанням досягнень науки і техніки з різних галузей людських знань, узагальнення і аналізі судово-слідчої практики, в тому числі закордонної, щодо отримання інформації про нові способи вчинення кримінальних правопорушень, про потреби у нових засобах і методах розслідування, про ступінь надійності та перспективності тих, що були раніше рекомендовані до впровадження. Відставання засобів протидії злочинності від появи нових способів злочинних посягань має негативні соціальні, економічні і правові наслідки для суспільства, а тому розробка криміналістичних рекомендацій повинна здійснюватися з випередженням на базі побудованих криміналістичних прогнозів;

б) *зв'язки і залежності між поведінкою і діяльністю учасників кримінального судочинства (професійних і непрофесійних) та слідчими ситуаціями, що виникають.* На обрання позиції, визначення лінії поведінки професійних і непрофесійних учасників кримінального судочинства впливають слідчі ситуації, що склалися на певний етап розслідування. Йдеться про безконфліктні (сприятливі) та конфліктні (не сприятливі) ситуації. Перші сприяють нормальним, конструктивним стосункам між учасниками кримінального провадження і стимулюють ефективне збирання доказової інформації, встановлення об'єктивної істини по справі. Другі, навпаки, вносять протистояння, недовіру у міжособистісні стосунки, елемент нервозності в діяльність слідчого, що негативно позначається на якості його праці. Тому, мабуть не випадково, суб'єкти кримінального правопорушення, інші зацікавлені особи намагаються дестабілізувати стосунки між учасниками кримінального процесу, створити конфліктну ситуацію, отримуючи від цього певний сенс;

в) *зв'язки і залежності між ефективністю організації розслідування та рівнем знань, професійного досвіду та властивостей слідчого.* Обсяг зібраної до-

казової інформації, її якість напряму залежить від рівня знань, професійного досвіду, особистісних властивостей слідчого, його вмінь вирішувати пізнавальні, конструктивні, комунікативні та посвідчувальні завдання, що виникають в ході досудового розслідування. Сучасні слідчі мають вміло застосувати передові інформаційні технології, типізовані програми розслідування окремих видів злочинів, розроблені алгоритми дій у тих чи інших ситуаціях, моделювати і прогнозувати поведінку учасників кримінального провадження, правильно визначати пріоритетні напрями розслідування, спираючись на такі стратегічні формули як: «від картини кримінального правопорушення – до злочинця», «від подій, що передували вчиненню злочинного посягання – до злочинця», «від подій, що відбувалися після вчинення кримінального правопорушення – до злочинця», «від особи жертви – до особи злочинця» тощо. Безсумнівно, успіх розслідування також залежить від високого рівня працездатності слідчого, його чесності, розвинутого чуття справедливості, особистої відповідальності за прийняті рішення, здатності швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, гнучкості мислення, вміння повертатися до вихідних даних і починати аналіз знову;

г) зв'язки і залежності між характером післякримінальної поведінки [35] та обсягом отриманої доказової інформації. На швидкість розкриття та розслідування злочинного посягання, ефективність збирання доказової інформації впливає характер післякримінальної поведінки осіб, причетних до вчинення кримінальної події. Так, позитивна та нейтральна поведінка сприяють або принаймні не перешкоджають слідчому в установленні істини в кримінальному провадженні. Побічно доказова поведінка, а саме невмотивований, раптовий від'їзд з постійного місця мешкання, проявлення підвищеного інтересу до акту розслідування і його попередніх результатів, повернення, інколи неодноразове, на місце події тощо, відволікає увагу слідчого, змушує його витратити зайвий час на перевірку обставин, що виникають. У свою чергу, негативна післякримінальна поведінка, яка реалізується у формі протидії розслідуванню (знищення слідів, знарядь, засобів, трупів, тиск на слідчого, підкуп або залякування потерпілого, свідків тощо) суттєво ускладнює, а в окремих випадках унеможлиблює збирання доказів і їх об'єктивну оцінку.

Пропонована система не є вичерпною, а лише показує специфіку виникнення та функціонування різних за спрямуванням закономірностей, а також припускає наявність зв'язків як усередині кожного з виділених рівнів, так і між закономірностями різних рівнів. У даному разі йдеться про криміналістичний детермінізм, тобто про залежність криміналістичних засобів і методів роботи з інформацією про злочинну діяльність (поведінку) від характеру кримінальної події та породжених нею наслідків. Іншими словами закономірності першого рівня розглядаються як базові щодо групи закономірностей другого та третього рівнів, а їх зв'язок носить кореляційний характер і може бути виражений кількісними показниками. Процес розширення та поглиблення рівня пізнання в першу чергу саме цих за-

кономічностей є однією з об'єктивно існуючих передумов подальшого розвитку науки криміналістики, активізації її вкладу в удосконалення судово-слідчої діяльності. У свою чергу, випереджаючий розвиток елементів злочинної діяльності порівняно з процесами розробки, уніфікації та впровадження в практику судово-слідчих органів прийомів, засобів та методів їх розкриття, розслідування та попередження необхідно розглядати як одну з ключових проблем, яку необхідно вирішувати у тому числі й засобами криміналістичного прогнозування. Саме прогнозні судження здатні дати відповідь щодо необхідності впровадження в теорію та практику боротьби зі злочинністю таких криміналістичних нововведень, які б дали змогу мінімізувати або повністю усунути існуючу диспропорцію між рівнем і характером прояву елементів злочинної діяльності та засобів протидії їм.

Крім того, названі закономірності проявляються ситуаційно залежно від конкретних кримінальних і слідчих ситуацій, індивідуальних властивостей і ознак об'єктів дослідження, неоднозначності форм взаємозв'язків між ними. При цьому ситуації, як складні та багатомірні утворення, водночас є рухомими структурами, що динамічно розвиваються. Ось чому, як стверджував Р. С. Белкін, будь яка об'єктивна закономірність виявляється як тенденція, тобто прокладає собі шлях через випадкові відступи від неї, коли в наслідок тих чи інших об'єктивних та суб'єктивних моментів докази залишаються невиявленими, незважаючи на об'єктивно існуючу можливість їх виявлення в усіх випадках [36, с. 73].

Не можливо оминати й таку обставину, що в останні роки спостерігається бажання деяких вчених «розмити» предмет криміналістики за рахунок суттєвого розширення кола закономірностей, що досліджуються. Так, Т. С. Волчецька криміналістику визначає як науку про закономірності механізму юридичного факту, виникнення інформації щодо юридично значущої ситуації та її учасників, специфіки збирання, дослідження, оцінки і використання доказів [37, с. 44]. В. Г. Гончаренко вважав, що «криміналістика є міжгалузевою юридичною прикладною наукою про закономірності виникнення доказової інформації про злочин або будь-яке явище у суспільстві, яке вимагає правового врегулювання шляхом доказування, та про систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження і використання цієї інформації з метою найефективнішого вирішення завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду та встановлення фактів, що мають юридичне значення» [38, с. 13]. Аналогічної думки дотримувався й В. С. Кузьмічов, який також стверджував, що «криміналістика є міжгалузевою юридичною прикладною наукою про закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище у суспільстві, що необхідно знаходити, збирати, досліджувати і використовувати (за допомогою технічних засобів, тактичних прийомів і методик) з метою ефективного вирішення завдань, що мають юридичне значення» [39, с. 61, 62]. У розумінні А. В. Іщенка криміналістика – система знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення),

фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розроблення на підставі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів й інших засобів оптимальної роботи з такою інформацією [40, с. 18]. А. М. Кустов констатує, що криміналістика на теперішній час набула нової якості і трансформувалася в систему універсальної науки. Вона стоїть на порозі історичного розширення меж свого предмета і збільшення кількості об'єктів наукового пізнання [41, с. 156]. Аналогічної думки дотримується й С. А. Ялишев [42, с. 52–56]. Окремі науковці взагалі запропонували «концепцію» щодо існування меганауки «судового пізнання», яка є певною надбудовою над криміналістикою, а значення останньої звели лише до забезпечувальної функції [43, с. 34–37; 44].

З огляду на висловлене слушним убачається зауваження В. Ю. Шепітька стосовно того, що «засоби, прийоми і методи криміналістики успішно використовуються в інших сферах (оперативно-розшуковій, судовій, прокурорській, експертній, адвокатській діяльності) або дозволяють встановлювати факти, що лежать поза кримінально-правових явищ (використання криміналістичних знань у цивільному, арбітражному (господарському) чи адміністративному процесах). Потреба у криміналістиці, використання її даних у різних сферах, певні процеси інтеграції та диференціації наукового знання не змогли привести до суттєвої зміни предмету криміналістики, котра як і раніше залишається наукою про закономірності злочинної діяльності і її відображення у джерелах інформації» [45, с. 43; 46, с. 27–36]. О. О. Ексархопуло також наголошує на тому, що наукові захоплення окремих учених, що виникають в силу різних причин, можуть, зрозуміло, розповсюджуватися за межі суто кримінальної сфери, але це, треба гадати, ще не привід до розширення предметної області науки криміналістики [47, с. 37]. Науковець звертає увагу, що з появою нових споживачів наукових знань предмет і межі криміналістики не змінюються – змінюється, розширюючись, лише сфера їх застосування [48, с. 32].

Дійсно, останніми роками сфера застосування криміналістичних знань значно розширилася і на цей час предметно не обмежується лише кримінальним судочинством, а поширюється й на інші види людської практики, які потребують застосування відповідних криміналістичних знань [49, с. 4–14]. Але ж сфера застосування певних криміналістичних знань (засобів, прийомів, рекомендацій) і предмет дослідження науки криміналістики – це різні речі, їх не можна ототожнювати і на підставі цього стверджувати, що криміналістика досліджує закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище у суспільстві. «Для кожної науки, – відмічав В. В. Косолапов, – її предмет дослідження обмежений дією тих об'єктивних закономірностей, які відображуються в змісті наукової дисципліни» [50, с. 50]. Тому важливим для розвитку будь-якої науки є перехід від вивчення явищ до вивчення сутності свого предмета, до вивчення відповідних

закономірностей [36, с. 240]. Зазначене підтверджує, що об'єкт криміналістики уточнюється і визначається її предметом.

ВИСНОВКИ

Таким чином, предмет криміналістики слід розглядати як систему взаємопов'язаних закономірностей трьох рівнів: 1) закономірності механізму кримінального правопорушення; 2) закономірності виникнення інформації про механізм кримінального правопорушення та його відображення у відповідних джерелах інформації; 3) закономірності одержання, дослідження, оцінки та використання інформації про механізм кримінального правопорушення та його наслідки в доказуванні. Розширення об'єктно-предметної сфери криміналістики [51, с. 219–224; 52, с. 4–13] на теперішній час убачається не доцільним [53, с. 15–19; 54, с. 46–49], а намагання «розмити» предмет криміналістики – безперспективними та хибними, такими що породжують зайві дискусії і відвертають увагу вчених від інтелектуального забезпечення реалізації основної мети і завдань науки криміналістики. Як наголошувалося в спеціальній літературі, предмет науки – це те, що вона вивчає в об'єкті, ті закономірності, які її інтересують, встановлюючи ті самі кордони, у межах яких досліджується об'єкт. Саме тому у криміналістиці як науці повинен бути конкретний предмет дослідження, що відповідає її об'єкту, і тільки тоді при наявності чіткої уяви про його межі, можна ставити перед криміналістикою конкретні цілі і вимагати від неї соціально значущих результатів [55, с. 327].

З огляду на викладене криміналістику можна визначати як цілісну систему наукових знань, що описують і пояснюють закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про нього, а також одержання, дослідження, оцінку та використання цієї інформації за допомогою розроблених на основі аналізу зазначених закономірностей засобів, прийомів, методів і рекомендацій здійснення пошуково-пізнавальної діяльності уповноважених суб'єктів щодо доказування у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Харків : Право, 1999. 304 с.
- [2] Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : Дакор, 2016. 492 с.
- [3] Головин А. Ю. О систематике и содержании закономерностей, изучаемых криминалистикой. *Проблемы системных исследований в криминалистике и судебной экспертизе* : материалы науч. конф. (Москва, 4–5 декабря 2006 г.). Москва : МАКС Пресс, 2006. С. 45–46.
- [4] Селиванов Н. А. К вопросу о понятии и системе криминалистики. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1977. Вып. 26. С. 100–109.
- [5] Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва : БЕК, 1995. 708 с.
- [6] Криміналістика: підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 665 с.

- [7] Клименко Н. И. Криминалистика как наука : монография. Киев : НВТ «Правник», 1997. 83 с.
- [8] Корноухов В. Е., Богданов В. М., Закатов А. А. Основы общей теории криминалистики : монография. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1993. 153 с.
- [9] Криміналістика : підручник : у 2 т. / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т. 1. 456 с.
- [10] Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 1 : Общая теория криминалистики. 408 с.
- [11] Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 2: Частные криминалистические теории. 464 с.
- [12] Даньшин М. В. Криміналістика ХХІ століття: місце у системі наукового знання : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 480 с.
- [13] Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск : Амалфея, 2000. 416 с.
- [14] Матусовский Г. А. Криминалистика в системе научных знаний : монография. Харьков : Высш. шк., 1976. 113 с.
- [15] Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ-ХХІ століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.
- [16] Белкин Р. С., Краснобаев Ю. И. О предмете советской криминалистики. *Правоведение*. 1967. №4. С. 90–94.
- [17] Краснобаев Ю. И. Совершенствование предварительного следствия и предмет современной криминалистики : учеб. пособие. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. 94 с.
- [18] Криминалистика : учебник / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская] ; под ред. Р. С. Белкина. Москва : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 990 с.
- [19] Винберг А. И. О некоторых теоретических проблемах криминалистики. *Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики* : материалы науч. конф. (Сведловск, сентяб. 1972). Свердловск : СЮИ, 1972. С. 10–14.
- [20] Кустов А. М. Криминалистическая концепции механизма преступления. *Вестник МФЮА*. 2016. №2. С. 164–169.
- [21] Лаврухин С. В. Предмет, задачи, методы и система криминалистики : лекция. Саратов : Сарат. высш. шк. МВД РФ, 1997. 29 с.
- [22] Курс криминалистики: в 3 т. Т. 1. Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика / под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. Санкт-Петербург : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. 683 с.
- [23] Волобуев А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
- [24] Петелин Б. Я. Вина в структуре криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1985. Вып. 43. С. 52–60.
- [25] Журавель В. А., Резнікова О. І. Аналіз віктимологічний. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 20. *Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* / редкол. : В. Ю. Шепітько (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.

- [26] Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 21 с.
- [27] Чурпита В. В. Исследование устойчивости способа преступления и ее значение для раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев. высш. шк. МВД СССР. Киев, 1989. 22 с.
- [28] Зуйков Г. Г. Криминалистическое понятие и значение способа совершения преступления. *Труды Высшей школы МООП СССР*. 1967. Вып. 15. С. 53–74.
- [29] Шепітько В. Ю. Спосіб злочину. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* / редкол. : В. Ю. Шепітько (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.
- [30] Журавель В. А. Предмет злочинного посягання. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* / редкол. : В. Ю. Шепітько (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.
- [31] Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
- [32] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2010. 160 с.
- [33] Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб. пособие. Харьков : Основа, 1990. 198 с.
- [34] Колеснікова І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2014. 184 с.
- [35] Звечаровский И. Э. Посткриминальное поведение личности: ответственность и стимулирование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Санкт-Петербург. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 1993. 36 с.
- [36] Белкин Р. С. Криминалістика: проблеми, тенденції, перспективи. *Общая и частные теории*. Москва : Юрид. лит., 1987. 272 с.
- [37] Волчецкая Т. С. Криминалистические проблемы реализации принципа состязательности сторон в уголовном судопроизводстве. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации* : материалы Всерос. науч.-практ. конф. Краснодар, 2002. С. 44–48.
- [38] Гончаренко В. Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / ред. кол.: М. І. Панов (гол. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Харків : Гриф, 2003. С. 11–13.
- [39] Кузьмічов В. С. Головоломка криміналістики. *Криміналістика у протидії злочинності* : тези доповідей наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київ. Нац. ун-ту внутр. справ. Київ : «Хай-Тек Прес», 2009. С. 61–63.

- [40] Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
- [41] Кустов А. М. Российская криминалистика на пороге расширения и обновления предмета и объектов научного познания. *Вестник МФЮА*. 2017. № 1. С. 149–156.
- [42] Ялышев С. А. О необходимости изменения структуры и содержания криминалистики. *Вестник криминалистики* / отв. ред. А. Г. Филиппов. Москва : Спарк, 2012. Вып. 3 (43). С. 52–56.
- [43] Котюк І. І. Теорія судового пізнання як методологічна основа забезпечення пізнавальних процесів у сфері судочинства. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 34–37.
- [44] Котюк І. І. Теорія судового пізнання : монографія. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2006. 435 с.
- [45] Шепитько В. Ю. Криминалистика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях. *Современное состояние и развитие криминалистики*: сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. Харьков : Апостиль, 2012. С. 41–55.
- [46] Шепитько В. Ю. Криминалистика в системе научного знания : задачи и некоторые тенденции в современных условиях. *Библиотека криминалиста*. 2012. № 3 (4). С. 27–36.
- [47] Эскархопуло А. А. Учение о предмете криминалистики как теоретическая база для постановки ее актуальных задач. *Библиотека криминалиста*. 2012. № 3(4). С. 37–46.
- [48] Эскархопуло А. А. Предмет и пределы криминалистики. *Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики* : материалы междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). Москва : Акад. управ. МВД РФ, 2002. С. 29–33.
- [49] Іщенко Е. П. Российская криминалистика сегодня. *Вестник криминалистики*. 2006. Вып. 4(20). С. 4–14.
- [50] Косолапов В. В. Методология социального прогнозирования. Киев : Высш. шк., 1981. 312 с.
- [51] Степанов В. В., Хаметов Р. Б. Трансформация предмета криминалистики на современном этапе. *Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе* : материалы междунар. науч. конф., посвященной памяти проф. Л. Л. Каневского (Уфа, 23–24 январ. 2003 г.). Уфа, 2003. Ч. 1. С. 219–224.
- [52] Степанов В. В. О расширении предмета и совершенствовании системы криминалистики. *Криминалистика. Экспертиза. Розыск*. 2008. С. 4–13.
- [53] Статкус В. Ф. Криминалистика – наука о раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений. *Вестник криминалистики*. 2002. Вып. 2(4). С. 15–19.
- [54] Головин А. Ю. Требуется ли изменения предмет криминалистики? *Криминалистика: актуальные вопросы теории и практики* : сб. материалов III Всерос. круглого стола (Ростов-на-Дону, 17–18 июн. 2004 г.). Ростов н/Д, 2004. С. 46–49.
- [55] Плешаков С. М. К вопросу о предмете криминалистики. *Проблемы в российском законодательстве*. 2017. № 6. С. 326–328.

REFERENCES

- [1] Zhuravel, V. A. (1999). *Problems of theory and methodology of criminalistics forecasting: a monograph*. Kharkiv: Pravo.

- [2] Mashkov, A. D. (2016). *Theory of state and law*: textbook. Kyiv: Dakor.
- [3] Golovyn, A. Yu. (2006, December). *On the systematics and content of regularities under study criminalistics*. Scientific conference materials «Problems of systematic research in criminalistics and forensics expertise», Moscow: MAKS Press.
- [4] Selivanov, N. A. (1977). To the question of the concept and system of criminalistics. *Issues of combating crime*, 26, 100–109.
- [5] *Criminalistics*: textbook. (1995). In N. P. Yablokov (Ed.). Moscow: BEK.
- [6] *Criminalistics*: textbook. (2011). [V. D. Bernaz, V. V. Biryukov, & A. F. Volobuyev]. In A. F. Volobuyev (Ed.). Kharkiv: KHNUVS.
- [7] Klymenko, N. I. (1997). *Criminalistics as a science*: monograph. Kyiv: NVT Pravnyk.
- [8] Kornoukhov, V. E., Bogdanov, V. M., & Zakatov, A. A. (1993). *Fundamentals of the general theory of criminalistics*: monograph. Krasnoyarsk: Krasnoyarsk University Press.
- [9] *Criminalistics*: textbook in 2 vol. Vol. 1. (2019). [V. Yu. Shepitko, V. A. Zhuravel, & V. O. Konovalova]. In V. Yu. Shepitko (Ed.). Kharkiv: Pravo.
- [10] Belkin, R. S. (1997). *Course of criminalistics*. In 3 vol. Vol. 1: General theory of criminalistics. Moscow: Jurist.
- [11] Belkin, R. C. (1997). *The course of Soviet criminalistics*. In 3 vol. Vol. 2: Private forensic theories. Moscow: Jurist.
- [12] Danshin, M. V. (2013). *Forensics of the 21st century: place in the system of scientific knowledge*: monograph. Kharkiv: V. N. Karazin KhNU.
- [13] Zorin, G. A. (2000). *Theoretical foundations of criminalistics*. Minsk: Amalfi.
- [14] Matusovsky, G. A. (1976). *Forensics in the system of scientific knowledge*: monograph. Kharkiv: Higher School.
- [15] Yusupov, V. V. (2018). *Forensics in Ukraine in the 20th-21st centuries*: monograph. Kyiv: FOP Maslakov.
- [16] Belkin, R. S., & Krasnobaev, Yu.I. (1967). About the subject of Soviet forensic science. *Law*, 4, 90–94.
- [17] Krasnobaev, Yu.I. (1979). *Improvement of the preliminary investigation and the subject of modern criminalistics*: textbook. Volgograd: USSR Academy of Internal Affairs.
- [18] *Criminalistics*: textbook [T. V. Averyanova, R. S. Belkin, Yu. G. Korukhov, & E. R. Rossynskaya]. In R. S. Belkin (Ed.). (1999). Moscow: Izdatelskaya gruppa NORMA-INFRA-M.
- [19] Vynberg, A. I. (1972, September). *About some theoretical problems of criminalistics*. Materials of the scientific conference. Lenin's principle of the inevitability of punishment and the tasks of Soviet criminalistics. Sverdlovsk: SYUY.
- [20] Kustov, A. M. (2016). Forensic conception of the mechanism of crime. *Bulletin of the MFUA*, 2, 164–169.
- [21] Lavrukhin, S. V. (1997). *Subject, tasks, methods and system of criminalistics*: lecture. Saratov: Saratov Higher School of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation.
- [22] *Forensic course: in 3 vol. Vol. 1. General theoretical questions. Forensic technology. Forensic Tactics* (2004). In O. N. Korshunova, & A. A. Stepanova (Ed.). St. Petersburg: Publishing House «Legal Center Press».
- [23] Volobuev, A. F. (2019). *The mechanism of crime and its connection with the conceptual provisions of criminology*: monograph. Kryvyi Rih: Publisher R. A. Kozlov.
- [24] Petelin, B. Ya. (1985). Guilt in the structure of the forensic characteristics of the criminal. *Questions on the fight against crime*, 43, 52–60.

- [25] Zhuravel, V. A., & Reznikova, O. I. (2018). *The analysis is victimological*. The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 vol. Vol. 20. Criminalistics, forensic examination, legal psychology. In V. Yu. Shepitko (Ed.) and oth. National Academy of Legal Sciences of Ukraine; V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; Yaroslav Mudryi National Law University.
- [26] Reznikova, O. I. (2015). *Victimological recognition of a person in criminalistics* (Candidate's thesis, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine).
- [27] Churpita, V. V. (1989). *Investigation of the stability of the crime method and its importance for the detection and investigation of criminals* (Candidate's thesis, Kyiv Higher School of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, Kyiv, Ukraine).
- [28] Zuikov, H. G. (1967). Forensic concept and meaning of the method of committing a crime. *Proceedings of the Higher School of the MOOP of the USSR*, 15, 53–74.
- [29] Shepitko, V. Yu. (2018). *The method of the crime*. The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 vol. Vol. 20. Criminalistics, forensic examination, legal psychology. In V. Yu. Shepitko (Ed.) and oth. National Academy of Legal Sciences of Ukraine; V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; Yaroslav Mudryi National Law University.
- [30] Zhuravel, V. A. (2018). *The subject of criminal trespass*. The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 vol. Vol. 20. Criminalistics, forensic examination, legal psychology. In V. Yu. Shepitko (Ed.) and oth. National Academy of Legal Sciences of Ukraine; V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; Yaroslav Mudryi National Law University.
- [31] *Criminal Code of Ukraine: Scientific and practical commentary*. (2003). [Yu. V. Baulin, V. I. Borisov, & S. B. Gavrish, etc.]. In V. V. Stashisa, & V. Ya. Tatsia (Ed.). Kyiv: «In Yure Publishing House».
- [32] Zatenatskyi, D. V. (2010). *Ideal traces in criminalistics (technical-criminalistics and tactical methods of their actualization)*: monograph. In V. Yu. Shepitka (Ed.). Kharkiv: Pravo.
- [33] Konovalova, V. E. (1990). *Legal psychology*: textbook. Kharkiv: Osnova.
- [34] Kolesnikova, I. A. (2014). *Tactics of identifying and neutralizing bona fide errors in witness testimony*: monograph. In V. Yu. Shepitko (Ed.). Kharkiv: «Apostil» Publishing Agency.
- [35] Zvecharovsky, I. E. (1993). *Post-criminal behavior of a person: responsibility and stimulation* (Doctoral thesis, St. Petersburg State University, St. Petersburg, Russia).
- [36] Belkin, R. S. (1987). *Criminalistics: problems, trends, prospects. General and particular theories*. Moscow: Legal literature.
- [37] Volchetskaya, T. S. (2002). *Criminalistics problems of implementing the principle of competitiveness of the parties in criminal proceedings*. Materials of the All-Russian scientific and practical conference «The Code of Criminal Procedure of the Russian Federation – problems of practical implementation». Krasnodar, Russia.
- [38] Honcharenko, V. G. (2003, September) *Methodological problems of teaching about the subject of criminalistics*. Materials of the international scientific and practical conference «Actual problems of criminalistics». In M. I. Panov, V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova (Ed.), and oth. Kharkiv, Ukraine.
- [39] Kuzmichev, V. S. (2009, October). *Criminalistics puzzle*. Abstracts of reports of the scientific and practical conference «Criminalistics in combating crime» Kyiv, Ukraine.

- [40] *Criminalistics: textbook* (2015). [V. V. Pyaskovskiy, Yu. M. Chornous, A. V. Ishchenko and oth.]. Kyiv: Center for Educational Literature.
- [41] Kustov, A. M. (2017). Russian criminology is on the verge of expansion and renewal of the subject and objects of scientific knowledge. *Bulletin of the MFUA*, 1, 149–156.
- [42] Yalyshev, S. A. (2012). On the need to change the structure and content of criminalistics. *Bulletin of Criminalistics*, 3(43), 52–56.
- [43] Kotyuk, I. I. (2010, November). *The theory of judicial cognition as a methodological basis for ensuring cognitive processes in the field of justice*. Materials of the international scientific and practical conference «Criminalistics of the 21st century», Kharkiv, Ukraine.
- [44] Kotyuk, I. I. (2006). *The theory of judicial cognition: monograph*. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center.
- [45] Shepitko, V. Yu. (2012). Criminalistics of the 21st century: the subject of knowledge, tasks and trends in new conditions. Current state and development of criminalistics science, 41–55.
- [46] Shepitko, V. Yu. (2012). Criminalistics in the system of scientific knowledge: tasks and some trends in modern conditions. *Criminalistics Library*, 3(4), 27–36.
- [47] Exarchopulo, A. A. (2012). The doctrine of the subject of criminalistics as a theoretical basis for setting its actual tasks. *Criminalistics Library*, 3(4), 37–46.
- [48] Exarchopulo, A. A. (2002). The subject and limits of criminalistics. Proceedings of the international scientific conference «The role and significance of the activities of R. S. Belkin in the development of modern criminalistics», Moscow, Russia.
- [49] Ishchenko, E. P. (2006). Russian criminalistics today. *Bulletin of Criminalistics*, 4(20), 4–14.
- [50] Kosolapov, V. V. (1981). *Methodology of social forecasting*. Kyiv: Higher School.
- [51] Stepanov, V. V., & Khametov, R. B. (2003, January). *Transformation of the subject of criminalistics at the present stage*. Proceedings of the international scientific conference dedicated to the memory of Professor L. L. Kanevsky «Actual problems of criminalistics at the present stage». Ufa, Russia.
- [52] Stepanov, V. V. (2008). On expanding the subject and improving the system of criminalistics science. *Criminalistics. Expertise. Wanted*, 4–13.
- [53] Statkus, V. F. (2002). Criminalistics is the science of detecting, investigating and preventing crimes. *Bulletin of Criminalistics*, 2(4), 15–19.
- [54] Golovin, A. Yu. (2004, June). *Does the subject of criminalistics require changes? Third All-Russian «round table» «Criminalistics: topical issues of theory and practice»*, Rostov-on-Don, Russia.
- [55] Pleshakov, S. M. (2017). To the question of the subject of criminalistics. *Gaps in Russian legislation*, 6, 326–328.

Володимир Андрійович Журавель

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) НАПрН України

Виконуючий обов'язки президента НАПрН України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Volodymyr A. Zhuravel

Doctor of Juridical Science, Professor
Full Member (Academician) of NALS of Ukraine
Acting President of NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinskaya Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Журавель В. А. Закономірності, які вивчає криміналістика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 227–249.

Suggested Citation: Zhuravel, V. A. (2023). Regularities of criminalists. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(1), 227–249.

Стаття надійшла / Submitted: 09/01/2023

Доопрацьовано / Revised: 09/02/2023

Схвалено до друку / Accepted: 24/03/2023